

Titel

Stabilitet i en föränderlig värld: medieanvändning och social sammanhållning

Författare

Jesper Strömbäck, professor i journalistik och politisk kommunikation, Göteborgs universitet

Jesper forskar och undervisar på institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG), Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på politisk journalistik, politisk kommunikation och opinionsbildning.

Förhandspublicering

Publiceringsdatum online: 2017-05-18

Tillgänglig via: www.som.gu.se/publicerat/bocker/70larmar

Kapitlet ingår i SOM-institutets sjuttionde forskarantologi *Larmar och gör sig till* (red. Andersson, Ohlsson, Oscarsson och Oskarsson). Boken publiceras i sin helhet den 28 juni 2017.

*En skugga blott, som går och går, är livet,
en stackars skådespelare, som larmar
och gör sig till, en timmes tid på scenen
och sedan ej hörs av.
Det är en saga
berättad av en dåre.
Låter stort,
betyder intet.*

Macbeth (akt 5:5)

STABILITET I EN FÖRÄNDERLIG VÄRLD: MEDIEANVÄNDNING OCH SOCIAL SAMMANHÅLLNING

JESPER STRÖMBÄCK

Abstract

För att ett samhälle ska fungera krävs att den sociala sammanhållningen är tillräckligt stark. I ljuset av ökad heterogenitet och ökad individualisering, men också en medieutveckling präglad av ökad fragmentisering, är det många som befarar att den sociala sammanhållningen har försvagats. Mot den bakgrunden undersöker det här kapitlet den subjektiva sociala sammanhållningen i Sverige under perioden 2014–2016. Mer specifikt undersöks i vilken grad människor känner att de är en del av och behövs i det svenska samhället, i vilken grad människor känner samhörighet med människor som tillhör andra grupper än den egna, och om det finns något samband mellan den subjektiva sociala sammanhållningen och människors medieanvändning. Resultaten visar att den subjektiva sociala sammanhållningen i Sverige är stark och att det har skett mycket små förändringar över tid, även om det finns skillnader mellan olika grupper. De visar också att sambanden med människors medieanvändning är svaga.

Samtidigt som frågan om hur samhället är möjligt (Simmel, 1981) tillhör de klassiska samhällsvetenskapliga frågorna är den lika brännande som någonsin. I moderna och storskaliga samhällen kommer de allra flesta aldrig lära känna, träffa eller ens höra talas om varandra, och heterogeniteten är sannolikt större än någonsin. Det gäller allt från etnisk bakgrund till livsstilar, värderingar, trosuppfattningar och erfarenheter. Åtminstone i västliga demokratier är människor mindre bundna vid olika traditioner och friare att välja sina egna vägar än någonsin, samtidigt som ett växande utbud av valmöjligheter innebär att människor i allt högre utsträckning måste göra sina egna val (Luskin, 1990). Det leder i sin tur till att individualismen institutionaliseras, till ökade skillnader mellan de val olika människor gör, och till ökad heterogenitet i samhället i stort (Beck & Beck-Gernsheim, 2001). Det gäller även människors medieanvändning, där det ständigt växande medieutbudet har bidragit till en ökad fragmentisering av mediekonsumtionen (Prior, 2007; Van Aelst m.fl., 2017).

Samtidigt visar forskning att människor tenderar att söka sig till och föredra att vara bland människor som liknar dem själva i olika avseenden (McPherson m.fl., 2001; Tajfel & Turner, 1979). Lika barn tycks ofta leka bäst, för att parafrasera ett gammalt talesätt. Studier visar exempelvis tydliga tecken på *homofili* – det vill säga

att kontakter mellan människor som är lika varandra sker i större utsträckning än kontakter mellan människor som är olika varandra – när det gäller sådant som till exempel kön, ålder, etnicitet, klass och religiös tro, men också när det gäller politiska åsikter och värderingar (Bishop, 2009; McPherson m.fl., 2001). När det gäller medieanvändning visar forskning också att människor tenderar att föredra information som bekräftar de egna verklighetsuppfattningarna och åsikterna (Garrett, 2009; Taber & Lodge, 2006). Även om det finns en stor individuell variation tycks det med andra ord som om människan ofta – om än långtifrån alltid – föredrar att befinna sig i sammanhang som präglas av en relativt hög grad av homogenitet.

Denna spänning mellan heterogenitet och homogenitet påminner om att en av de stora samhällsutmaningarna handlar om balansen mellan å ena sidan behovet av gemenskap och å andra sidan människans strävan efter oberoende och frihet. ”Människans öde”, konstaterar exempelvis Henrik Berggren och Lars Trädgårdh, ”är att vara fångad i kraftfältet mellan två drifter: viljan till individuell suveränitet och den obönhörliga nödvändigheten att ingå i ett samhälle” (Berggren & Trädgårdh, 2006: 9).

Mot bakgrund av den ökade heterogeniteten är det också många som befärrar att den sociala sammanhållningen är på väg att försvagas, även om skälen till oron varierar. I det sammanhanget har allt från exempelvis växande ojämlikheter (Coburn, 2000; Wilkinson & Pickett, 2010) till den ökade etniska mångfalden (Laurence & Bentley, 2016; Putnam, 2007) och en medieutveckling där de gemensamma referensramarna blir färre och där det har blivit enklare att isolera sig i olika ”filterbubblor” (Pariser, 2011; Strömbäck, 2015a; Sunstein, 2007) lyfts fram som några av hoten mot den sociala sammanhållningen. Ett uttryck för denna oro är att ett flertal internationella policyorganisationer som Världsbanken liksom ett flertal regeringar i olika länder – inklusive Sverige – har tagit olika initiativ för att undersöka och stärka den sociala sammanhållningen (Bevauvais & Jenson, 2002; Colletta m.fl., 2001; Levay, 2013; Stanley, 2003; Strömbäck, 2013).

Samtidigt är det ofta oklart vad social sammanhållning syftar på. Inom litteraturen finns en rad definitioner vilka ibland syftar på objektiva förhållanden, ibland på subjektiva förhållanden, och ofta blandar objektiva och subjektiva dimensioner (Bollen & Hoyle, 1990; Chan m.fl., 2006; Friedkin, 2004; Green & Janmaat, 2011). Vad som utmärker definitioner som betonar objektiva förhållanden är att de fokuserar på förekomsten av ekonomiska, sociala eller kulturella skillnader – exempelvis löneskillnader eller etnisk mångfald – mellan grupper i samhället. Vad som utmärker definitioner som betonar subjektiva förhållanden är att de fokuserar på hur människor upplever sig själva i förhållande till samhället i stort eller olika grupper i samhället.

Olika definitioner har, som alltid, sina styrkor och svagheter. Utgångspunkten här är dock att social sammanhållning ytterst handlar om hur människor upplever sig själva i förhållande till samhället i stort och andra grupper i samhället. Denna aspekt av den sociala sammanhållningen kan kallas *subjektiv social sammanhållning*, och

utgår från att ”Medvetandet att tillsammans med andra bilda en enhet, är faktiskt i detta fall hela den enhet som gäller” (Simmel, 1981, sid. 68). Det betyder inte att objektiva skillnader mellan (grupper av) människor saknar betydelse. De kan vara viktiga både i sig själva och därför att de kan påverka hur människor upplever sig själva i förhållande till andra. Samtidigt kan människor välja att fästa störst vikt vid det som förenar eller skiljer dem från andra, och det som i slutändan har störst betydelse för den sociala sammanhållningen är i vilken grad människor känner tillhörighet och gemenskap med varandra *trots de olikheter* som finns.

Ur det perspektivet kan ett samhälle präglad av stark *subjektiv social sammanhållning* beskrivas som ett samhälle där människor känner gemenskap och tillit till varandra, där de upplevda avstånden och konflikterna mellan grupper är små, och där toleransen för olikheter är stor. Subjektiv social sammanhållning skulle därför kunna beskrivas som det kitt som håller samman i övrigt heterogena samhällen (jfr Bollen & Hoyle, 1990; Chan m.fl., 2006; Green & Janmaat, 2011; Strömbäck, 2015b).

Mot den här bakgrunden syftar det här kapitlet till att undersöka den subjektiva sociala sammanhållningen i Sverige och hur det har förändrats under de senaste åren. Ett delsyfte är att undersöka sambanden mellan den subjektiva sociala sammanhållningen och människors mediekonsumtion. Kapitlet bygger vidare på tidigare analyser av medieanvändningen och den sociala sammanhållningen i Sverige (Strömbäck, 2015a, 2015b, 2016).

Social sammanhållning: känslan av att höra till samhället

Samtidigt som det råder enighet om att social sammanhållning är central för att ett samhälle ska fungera är det inte självklart hur graden av social sammanhållning ska mätas. Det gäller även inom forskning som fokuserar på den subjektiva sociala sammanhållningen. Det kanske vanligaste måttet handlar om den sociala tilliten, det vill säga i vilken grad människor anser att man kan lita på ”människor i allmänhet”. Det har teoretisk tyngd och fördelen att det har undersökts under längre tidsperioder och i många länder, vilket underlättar jämförelser både över tid och mellan länder. Här visar forskning att Sverige präglas av en både hög och stabil grad av social tillit (Holmberg & Rothstein, 2016; se även Holmberg & Rothstein i föreliggande volym).

Att bara fokusera på den sociala tilliten är dock otillräckligt. Social tillit är en viktig del av, men inte detsamma som, subjektiv social sammanhållning. Tvärtom betonar forskning att social sammanhållning är ett flerdimensionellt fenomen vilket kräver flera indikatorer (Bollen & Hoyle, 1990; Green & Janmaat, 2011; Friedkin, 2004). I den internationellt jämförande studien *Social Cohesion Radar* definieras social sammanhållning därför utifrån nio dimensioner, däribland social tillit, förtroende för nationella institutioner, tolerans och respekt för sociala normer. Var och en av dessa mäts med flera mått. Resultaten visar att den sociala sammanhållningen i

Sverige och de andra nordiska länderna är starkare än i samtliga övriga undersökta länder. Dessutom visar de att utvecklingen över tid (1989–2012) är mycket stabil (Dragolov m.fl., 2013). Även när EU-kommissionen (2010) undersökte i vilken grad människor känner sig som en del av samhället och hur stora spänningar man upplever mellan olika grupper visade resultaten att den sociala sammanhållningen i Sverige låg i topp.

En viktig aspekt av den subjektiva sociala sammanhållningen är att den handlar både om hur man *tänker* och hur man *känner*. Liksom i tidigare analyser ska jag därför undersöka den subjektiva sociala sammanhållningen genom två breda frågor. Den första syftar till att fånga det affektiva elementet av subjektiv social sammanhållning och undersöks genom att människor fick ta ställning till två påståenden: ”Jag känner mig som en del av det svenska samhället” och ”Jag känner att jag behövs i det svenska samhället”. I tabell 1 redovisas resultaten för åren 2014 till 2016.

Tabell 1 *Upplevelsen av att tillhöra och behövas i samhället, 2014–2016 (procent)*

	Jag känner mig som en del av det svenska samhället			Jag känner att jag behövs i det svenska samhället		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Instämmer helt	72	72	70	54	55	54
Instämmer delvis	22	23	25	33	32	32
Instämmer knappast	4	4	4	9	9	9
Instämmer inte alls	2	1	1	4	4	5
Procent	100	100	100	100	100	100
Antal svar	1 670	1 675	1 602	1 657	1 643	1 577
Balansmått	+88	+90	+90	+74	+74	+72

Kommentar: Frågan lyder: *I vilken utsträckning instämmer du i följande påståenden?* Svarsalternativen är *Instämmer inte alls*, *Instämmer knappast*, *Instämmer delvis* och *Instämmer helt*. Basen utgörs av de som har svarat på hela frågan. Med balansmått avses andelen som svarat instämmer helt eller instämmer delvis minus andelen som svarat instämmer knappast eller instämmer inte alls.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2014–2016.

Innan resultaten diskuteras närmare kan det vara värt att påminna om att man alltid ska vara försiktig med nivåskattningar. Med tanke på att det med stor sannolikhet finns ett samband mellan viljan att delta i enkätundersökningar och känslan av att vara en del av och behövas i samhället är det också troligt att resultaten överskattar den subjektiva sociala sammanhållningen. Detta har dock mindre betydelse vid jämförelsen över tid.

Med detta sagt visar resultaten att de allra flesta känner sig som en del av och som att de behövs i det svenska samhället, men också att det knappt har skett några förändringar alls under de senaste åren. Samtliga år uppger runt 95 procent att de känner sig som en del av samhället och runt 85 procent att de behövs i samhället. Denna stabilitet under en period som har präglats av stora förändringar är slående, men visar att det på kort sikt inte tycks ha skett någon försvagning av den subjektiva sociala sammanhållningen.

Liksom tidigare år (Strömbäck, 2015b, 2016) finns det dock skäl att undersöka hur känslan av att vara en del av respektive behövas i det svenska samhället varierar mellan olika grupper (se tabell 2). I det sammanhanget har jag valt att fokusera på olika sociodemografiska faktorer samt partisympati. När det gäller att *inte* känna sig som en del av det svenska samhället gäller det i högre grad dem som är medborgare i ett annat land, lägre utbildade och låginkomsttagare än övriga grupper. Det gäller också i högre grad de som sympatiserar med Sverigedemokraterna än med övriga partier. När det gäller att *inte* känna att man behövs i det svenska samhället gäller det i högre grad den yngsta och äldsta åldersgruppen, de som är medborgare i ett annat land, lågutbildade och låginkomsttagare än övriga grupper. Partipolitiskt gäller det framförallt de som sympatiserar med Sverigedemokraterna.

Om man jämför dessa mönster med föregående år (Strömbäck, 2015b, 2016) dominerar likheterna. Några undantag finns dock. När det gäller känslan av att *inte* vara en del av det svenska samhället var det tidigare en högre andel bland dem som är medborgare i både Sverige och ett annat land än bland dem som är svenska medborgare, men den skillnaden finns inte enligt 2016 års SOM-undersökning. Tidigare var det också en högre andel bland de som sympatiserar med Vänsterpartiet som *inte* upplevde att de är en del av det svenska samhället. När det gäller känslan av att *inte* behövas i det svenska samhället har andelen ökat bland dem som är medborgare i ett annat land. Andelen har samtidigt sjunkit bland de som sympatiserar med Vänsterpartiet (Strömbäck, 2016).

Även om det finns skillnader mellan i vilken grad människor känner att de är en del av respektive behövs i det svenska samhället finns en stark samvariation. Pearson's r , som mäter sambandet mellan två variabler på en skala från -1 till +1, är ,88. Denna starka samvariation gör det möjligt att skapa en *utanförskapsindex*, som bygger på i vilken grad man känner sig som en del av och som att man behövs i samhället. Det går från 0–6 med ett medelvärde på 5 (standardavvikelsen = 1,27). Jämfört med tidigare år är det samma medelvärde. För att fördjupa analysen har en multipel regressionsanalys gjorts, där den beroende variabeln utgörs av detta utanförskapsindex och de oberoende variablerna av samma faktorer som i tabell 2. Genom en multipel regressionsanalys kan man mäta vilken effekt olika förklaringsfaktorer har, under kontroll för andra förklaringsfaktorer.

Resultaten visar att det finns flera signifikanta samband mellan utanförskapsindexet och de sociodemografiska förklaringsfaktorerna (tabell redovisas inte).

Tabell 2 Upplevelsen av att inte tillhöra och behövas i samhället i olika grupper. Andelen som inte känner att de är en del av samhället och andelen som känner att de inte behövs, 2016 (procent)

	Jag känner mig <u>inte</u> som en del av det svenska svenska samhället	Antal svar	Jag känner <u>inte</u> att jag behövs i det svenska samhället	Antal svar
Alla	5	1602	14	1577
Kön				
Man	7	765	15	757
Kvinna	4	835	13	818
Ålder				
16–29 år	7	223	22	223
30–49 år	6	451	8	447
50–64 år	5	413	11	410
65–85 år	5	515	18	497
Medborgare				
Sverige	5	1470	13	1449
Annat land	19	48	28	47
Både Sverige och annat land	5	56	17	54
Utbildning				
Låg utbildning	8	281	20	269
Medellåg utbildning	7	430	15	427
Medelhög utbildning	5	378	14	375
Hög utbildning	2	499	9	494
Årsinkomst hushåll				
Max 300 000	10	387	22	373
301 000–700 000	5	698	13	695
Mer än 700 000	3	438	7	436
Boende				
Ren landsbygd	6	220	15	217
Mindre tätort	8	309	15	300
Stad eller större tätort	4	741	13	736
Stockholm, Göteborg, Malmö	5	283	15	277
Partisynpati				
Vänsterpartiet	6	86	10	86
Socialdemokraterna	4	420	12	412
Centerpartiet	3	129	11	128
Liberalerna	1	89	9	88
Moderaterna	2	324	11	322
Kristdemokraterna	0	23	4	22
Miljöpartiet	2	57	11	56
Sverigedemokraterna	16	201	20	198

Kommentar: För frågans lydelse samt svarsalternativ, se tabell 1. Basen utgörs av de som har svarat på hela frågorna.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Mer specifikt visar de att kvinnor ($b=,14$) och åldersgrupperna 30–49 år ($b=,36$), 50–64 år ($b=,38$) och 65–85 år ($b=,35$) i *lägre* grad än män respektive den yngsta åldersgruppen befinner sig i ett uppfattat utanförskap, att personer med svenskt medborgarskap i lägre upplever utanförskap än personer med annat medborgarskap ($b=-,84$), att personer med hög utbildning i *lägre* grad ($b=,25$) upplever utanförskap än lågutbildade, och att personer med medelhög ($b=,46$) eller hög inkomst ($b=,64$) i *lägre* grad befinner sig i perceptuellt utanförskap än personer med låg inkomst. Däremot finns det inga samband med boendeort. Vad gäller partisympati finns det bara ett signifikant samband när de som sympatiserar med Socialdemokraterna används som referenskategori, och det handlar om att de som sympatiserar med Sverigedemokraterna i *högre* grad ($b=-,61$) befinner sig i perceptuellt utanförskap. I stort bekräftar dessa resultat de mönster som framkommer av tabell 2.

Lika barn leka bäst? Om samhörighet med andra grupper

En annan aspekt av den subjektiva sociala sammanhållningen handlar om den upplevda samhörigheten med andra människor, i synnerhet dem som tillhör andra grupper än vad man själv gör. Samtidigt som det är ett mänskligt drag att dela in människor i ”vi” och ”dom” och i ”in-grupper” och ”ut-grupper” (McPherson m.fl., 2001; Tajfel & Turner, 1979) är det aldrig självklart vilka som ska räknas in i ”vi” och ”dom”. Människor är komplexa, och i varje givet läge finns det både sådant som förenar och skiljer människor åt. Människor kan följaktligen betrakta såväl sig själva som andra antingen som individer eller som representanter för olika grupper. I slutändan handlar likhet och olikhet i hög grad därför om hur människor *uppfattar* varandra snarare än om hur människor *är*. I vilken grad människor upplever samhörighet med grupper som skiljer sig från den egna är därför en viktig indikator på den subjektiva sociala sammanhållningen.

För att undersöka detta ställdes respondenterna inför frågan om i vilken grad som de känner samhörighet med människor som i olika avseenden tillhör andra grupper än vad man själv gör, till exempel med avseende på etnisk bakgrund, ekonomisk ställning, livsstil och politiska åsikter. Resultatet redovisas i tabell 3.

Resultaten i tabell 3 är rangordnade efter i vilken grad som människor känner samhörighet med de olika grupperna. I topp ligger de med en helt annan utbildning, där 76 procent uppger att de känner mycket eller ganska stor samhörighet (det är dock oklart om människor här tänker på de som har en annan utbildningsinriktning eller en annan utbildningsnivå). Därefter följer de som har en helt annan ekonomi, helt andra politiska åsikter och en annan sexuell läggning. I dessa fall är det runt 60 procent som uppger att de känner mycket eller ganska stor samhörighet. De grupper som människor känner minst samhörighet med är de som har en helt annan etnisk bakgrund, en annan religion, en helt annan livsstil och de som kommer från en annan kultur.

Tabell 3 Upplevd samhörighet med olika grupper i samhället, 2016 (procent)

	I vilken utsträckning känner du samhörighet med följande grupper i samhället? Människor som...				Procent	Antal svar	Balans mätt
	Ingen sanhörighet	Inte särskilt stor sanhörighet	Ganska stor sanhörighet	Mycket stor sanhörighet			
... har en helt annan utbildning än jag	5	19	63	13	100	1 548	+52
... har en helt annan ekonomi än jag	7	31	54	8	100	1 553	+24
...har helt andra politiska åsikter än jag	8	34	51	7	100	1 552	+16
... har en annan sexuell läggning än jag	19	23	45	13	100	1 550	+16
... har helt annan etnisk bakgrund än jag	13	34	45	8	100	1 556	+6
... har en annan religion än jag	16	32	44	8	100	1 542	+4
...har en helt annan livsstil än jag	10	39	44	7	100	1 555	+2
...kommer från en annan kultur än jag	16	37	40	7	100	1 552	-6

Kommentar: Frågan lyder: *I vilken utsträckning känner du samhörighet med följande grupper i det svenska samhället?* Svarsalternativen är *Människor som... har en helt annan ekonomi än jag, har helt annan etnisk bakgrund än jag, kommer från en helt annan kultur än jag, har en helt annan utbildning än jag, har en annan sexuell läggning än jag, har helt andra politiska åsikter än jag, har en helt annan livsstil än jag, har en annan religion än jag.* Basen utgörs av de som har svarat på hela frågan. Balansmätt avser andelen som svarat att de känner ganska eller mycket stor samhörighet minus andelen som har svarat att de känner ingen eller inte särskilt stor samhörighet.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Jämför man utvecklingen under de senaste åren visar resultaten att förändringarna överlag är små. Möjligen har andelen som känner samhörighet med dem som har en annan religion sjunkit, men det är svårt att bedöma om minskningen mellan 2015 och 2016 är tillfällig. I de övriga fallen har andelen som känner samhörighet fluktuerat utan att gå i någon entydig riktning (se tabell 4).

Tabell 4 Upplevd samhörighet med olika grupper i samhället, 2014–2016 (balansmätt)

Upplevd samhörighet med grupper som...	2014	2015	2016
... har en helt annan utbildning än jag	+50	+56	+52
... har en helt annan ekonomi än jag	+20	+30	+24
... har helt andra politiska åsikter än jag	+20	+24	+16
... har en annan sexuell läggning än jag	+12	+18	+16
... har helt annan etnisk bakgrund än jag	+8	+9	+6
... har en annan religion än jag	+10	+10	+4
... har en helt annan livsstil än jag	+/-0	+2	+2
... kommer från en annan kultur än jag	-2	+/-0	-6

Kommentar: Tabellen visar balansmätt för den upplevda samhörigheten med olika grupper under perioden 2014–2016. Balansmättet avser andelen som svarat att de känner ganska eller mycket stor samhörighet minus andelen som har svarat att de känner ingen eller inte särskilt stor samhörighet

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2014–2016.

Liksom tidigare år visar en faktoranalys, som förenklat undersöker samvariationen mellan olika variabler, att svaren faller inom en och samma dimension och att den 2016 förklarar 57 procent av variansen. Det gör det möjligt att bygga ett *samhörighetsindex* som fångar graden av samhörighet med grupper som skiljer sig från den man själv tillhör (Cronbach's alpha = .89). Indexet sträcker sig från 0 (ingen samhörighet med någon av grupperna) till 24 (mycket stor samhörighet med alla grupper). Medelvärdet är 12,4 (standardavvikelse 4,8). I tabell 5 redovisas medelvärdet för olika grupper i befolkningen.

Resultaten visar att graden av samhörighet med människor som skiljer sig från hur man själv är varierar mellan olika grupper och att det finns signifikanta skillnader beroende av kön, ålder, utbildning, årsinkomst, boende och partisympati. Den enda undersökta faktor som inte tycks ha någon betydelse handlar om medborgarskap.

Liksom tidigare finns det dock skäl att inte bara jämföra medelvärden utan att också göra en multipel regressionsanalys (redovisas ej i tabell). En sådan visar vilka faktorer som har ett samband med graden av samhörighet under kontroll för övriga faktorer. Om man enbart fäster vikt vid de samband som är signifikanta visar resultaten att kvinnor känner mer samhörighet än män ($b=,84$) och att åldersgrupperna 50–64 år ($b=-1,63$) och 65–85 år ($b=-2,82$) känner mindre samhörighet än åldersgruppen 16–29 år. De visar också att de med medellåg ($b=1,41$), medelhög ($b=2,22$) och hög utbildning ($b=2,56$) känner mer samhörighet än lågutbildade och att de med medelhög ($b=1,31$) och hög hushållsinkomst ($b=1,39$) känner

Tabell 5 Graden av samhörighet med grupper som skiljer sig från den egna personen, 2016 (genomsnittligt indexvärde, 0–24)

	Samhörighetsindex	Antal svar
Alla	12,4	1502
Kön*		
Man	11,7	717
Kvinna	13,1	785
Ålder*		
16–29 år	14,5	215
30–49 år	13,8	432
50–64 år	12,4	389
65–85 år	10,2	466
Medborgare		
Sverige	12,4	1380
Annat land	12,8	44
Både Sverige och annat land	12,9	52
Utbildning*		
Låg utbildning	9,1	245
Medellåg utbildning	12,1	403
Medelhög utbildning	13,3	368
Hög utbildning	13,9	474
Årsinkomst hushåll*		
Max 300 000	10,7	350
301 000–700 000	12,5	666
Mer än 700 000	13,7	425
Boende*		
Ren landsbygd	11,9	208
Mindre tätort	12,2	285
Stad eller större tätort	12,5	698
Stockholm, Göteborg, Malmö	13,3	267
Partisynpati*		
Vänsterpartiet	13,9	83
Socialdemokraterna	12,0	390
Centerpartiet	13,5	124
Liberalerna	13,1	85
Moderaterna	12,7	312
Kristdemokraterna	12,4	22
Miljöpartiet	13,3	56
Sverigedemokraterna	9,9	188

Kommentar: För frågans lydelse samt svarsalternativ, se tabell 1. Basen utgörs av de som har svarat på hela frågorna. * Indikerar att skillnaderna mellan grupperna är statistiskt signifikanta (envägs variansanalys) på åtminstone 0,05-nivån.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

mer samhörighet än de med låg hushållsinkomst. När det gäller partisympati och använder sympati med Socialdemokraterna som referenskategori visar resultaten att det enda signifikanta sambandet handlar om att de som sympatiserar med Sverigedemokraterna ($b=-1,88$) känner mindre samhörighet med människor som tillhör olika grupper som skiljer sig från den egna.

Om dessa resultat jämförs med föregående år är likheterna slående. Exakt hur starka sambanden är skiljer sig något åt, men mönstret är detsamma (Strömbäck, 2015b).

Om man utgår från samhörighetsindexet innebär ett indexvärde på mindre än 9 att man inte känner någon eller inte särskilt stor samhörighet med någon av de grupper som ingår i frågan. Av de svarande i 2016 års SOM-undersökning har 21 procent ett indexvärde lägre än 9. Det kan jämföras med 2014 och 2015 då motsvarande andel var 20 procent. Det kan också jämföras med de 5 procent som inte känner sig som en del av det svenska samhället och de 14 procent som inte känner att de behövs i det svenska samhället. Vilket som är det bästa måttet på den sociala sammanhållningen är en öppen fråga, men resultaten visar att det definitivt finns de som befinner sig i perceptuellt utanförskap. Det handlar dock om en klar minoritet, och under de senaste åren är förändringarna mycket små.

Medierna, medieanvändningen och den sociala sammanhållningen

Under det senaste decenniet har medielandskapen i de flesta länder förändrats dramatiskt. Aldrig har utbudet av medier, medieplattformar och medieutbud varit lika stort, och aldrig har människor haft lika stor frihet att välja när, var och hur de tar del av olika typer av medier och medieinnehåll (Prior, 2007; Strömbäck et al., 2013; Van Aelst et al., 2017). En central fråga inom den internationella forskningen är hur dessa förändringar har och kommer att påverka människors medieanvändning och, i förlängningen, demokratin och dess förmåga att fungera.

En viktig aspekt av detta handlar om hur förändringarna av medielandskapen och människors medieanvändning har eller kommer att påverka den sociala sammanhållningen. Av betydelse i det sammanhanget är såväl utbudet som efterfrågan och användningen av olika medier och typer av medieinnehåll. Hypotetiskt kan medierna och medieanvändningen antas påverka den sociala sammanhållningen positivt i den grad som a) människor tar del av samma eller likartade medier och medieinnehåll, (b) de medier och det medieinnehåll som människor exponerar sig för underbygger en känsla för det gemensamma och vad som förenar olika grupper i samhället, och (c) de medier och det medieinnehåll som människor exponerar sig för underbygger tillit och tolerans. Omvänt kan medierna och medieanvändningen antas påverka den sociala sammanhållningen negativt i den grad som (a) mediekonsumtionen är fragmenterad, (b) de medier och det medieinnehåll som människor exponerar sig för ger tydligt olikartade bilder av verkligheten, och (c) de medier och det medieinnehåll som människor exponerar sig för betonar eller

underblåser misstro, intolerans och konflikter mellan olika grupper i samhället (för en vidare diskussion, se Strömbäck, 2015a).

De fåtaliga svenska studier som hittills har gjorts kring sambanden mellan människors medieanvändning och den sociala sammanhållningen visar samtidigt att det finns relativt få samband som är statistiskt signifikanta när man kontrollerar för sociodemografiska faktorer som kön, ålder och utbildning (Strömbäck, 2015b, 2016). Med tanke på hur människors medieanvändning förändras i samspel med hur utbudet av olika medier förändras kan det dock ha skett förändringar över tid. Det gör att det finns skäl att uppdatera de tidigare analyserna med data från 2016 års SOM-undersökning.

Ett första test av vilken betydelse människors medieanvändning har består av en serie bivariata analyser av sambanden mellan å ena sidan användningen av olika nyhetsmedier och å andra sidan samma utanförskapsindex och samhörighetsindex som analyserades ovan. Resultaten redovisas i tabell 6.

Tabell 6 *Mediekonsumtion, utanförskapsindex och samhörighetsindex (Kendall's tau-b)*

	Utanförskapsindex	Samhörighetsindex
Traditionella format		
Lokala nyheter i P4	,095 **	-,100 **
Ekonyheterna i radion	,109 **	-,028
P3 Nyheter i radion	,062 **	,051 *
Aktuellt/Rapport i SVT	,064 **	-,130 **
Regionala nyheter i SVT	,048 *	-,124 **
TV4 Nyheterna	,023	-,085 **
Morgontidning papper	,072 **	-,107 **
Kvällstidning papper	,009	-,111 **
Digitala format		
Dagens Nyheter på internet	,062 **	,072 **
Svenska Dagbladet på internet	,047	,053 *
Lokal morgontidning på internet	,084 **	-,021
Sveriges Radio på internet	,059 *	,041
Sveriges Television på internet	,087 **	,006
Sociala medier på internet	,055 *	,138 **
Kvällstidning online	,074 **	,069 **

Kommentar: * $p < ,05$ ** $p < ,01$ (Kendall's tau-b). Kendall's tau-b visar korrelationen mellan två variabler och sträcker sig från -1 (negativt samband) till $+1$ (positivt samband).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Resultaten visar att sambanden mellan människors medieanvändning och de båda indexen skiljer sig åt, vilket antyder att utanförskaps- och samhörighetsindexet utgör två skilda dimensioner av den sociala sammanhållningen. En analys visar också – i likhet med tidigare år – att sambandet mellan dessa index är signifikant men av måttlig styrka (Pearson's $r = ,23$), vilket leder till slutsatsen att graden av perceptuellt utanförskap och av samhörighet med människor som tillhör andra grupper än den egna utgör två separata dimensioner av den sociala sammanhållningen.

Med detta sagt visar resultaten att sambanden mellan människors användning av de undersökta nyhetsmedierna och utanförskapsindexet genomgående är positiva och i flertalet fall signifikanta, oavsett om de undersökta nyhetsmedierna används i deras traditionella format eller i deras digitala format. När det gäller samhörighetsindexet visar resultaten i kontrast till detta att sambanden överlag är negativa när det gäller användningen av de olika nyhetsmedierna i deras traditionella, men inte i deras digitala, format.

Detta väcker frågan om resultaten speglar en selektionseffekt eller en medieeffekt, det vill säga ifall sambanden speglar att människor som känner olika grad av utanförskap respektive samhörighet väljer att ta del av olika nyhetsmedier eller att användningen av olika nyhetsmedier påverkar graden av upplevt utanförskap och samhörighet. Något empiriskt svar på den frågan kan tyvärr inte ges utifrån dessa data. En bedömning är ändå att sambanden mellan nyhetsmedieanvändningen och utanförskapsindexet i huvudsak speglar en selektionseffekt, där de som känner att de är en del av och behövs i samhället är mer benägna att följa olika medier. När det gäller sambanden med samhörighetsindexet är frågan mer öppen. Det beror både på att sambanden skiljer sig åt beroende på om det handlar om nyhetsmediernas i deras traditionella respektive digitala format, och på att det inte finns tillräckligt starka teoretiska skäl att anta att sambanden går i den ena snarare än i den andra riktningen.

För att ytterligare studera vilka samband som finns mellan nyhetsmedieanvändningen och den sociala sammanhållningen har två multipla regressionsanalyser gjorts (redovisas ej i tabell). I dessa har den beroende variabeln utgjorts av utanförskapsindexet respektive samhörighetsindexet. De oberoende variablerna utgörs av de medierelaterade variabler som ovan visade sig ha signifikanta samband med indexen (se tabell 6), under kontroll för kön, ålder, utbildning, årsinkomst och boende.

När det gäller samhörighetsindexet visar resultaten att det bara finns två samband som är statistiskt signifikanta. Det ena sambandet är positivt och handlar om att ta del av regionala nyheter från Sveriges Television ($b=,375$). Det andra är negativt och handlar om att läsa kvällstidningar på papper ($b=-,358$). När det gäller utanförskapsindexet visar resultaten att två av sambanden med människors medieanvändning är signifikanta. Det handlar i båda fallen om positiva samband, med att ta del av lokala nyheter från Sveriges Radio ($b=,066$) och att läsa morgontidningar på papper ($b=,049$). Den sammantagna bilden är därför att det endast

finns få samband mellan människors medieanvändning och den subjektiva sociala sammanhållningen.

Den sociala sammanhållningen fortsatt stark

Under de senaste åren har många varnat för att den sociala sammanhållningen i Sverige är på väg att försvagas. Resultaten av SOM-undersökningarna 2014, 2015 och 2016 visar dock att det inte finns något som talar för att den sociala sammanhållningen har försvagats under dessa år. Samtliga år uppger runt 95 procent att de känner sig som en del av samhället och runt 85 procent att de behövs i samhället. Också när det gäller den upplevda samhörigheten med människor som tillhör andra grupper än den egna visar resultaten en hög grad av stabilitet. Visserligen skiljer sig den upplevda samhörigheten åt beroende av vilken grupp det handlar om, men förändringarna över tid är små. Samtliga år känner störst andelar samhörighet med dem som har en helt annan utbildning och ekonomi, och samtliga år känner minst andelar samhörighet med de som har en annan religion, en annan etnisk bakgrund, en annan livsstil eller kommer från en annan kultur än den egna.

Även när det gäller betydelsen av olika förklaringsfaktorer präglas resultaten av en hög grad av stabilitet. Överlag är den subjektiva sociala sammanhållningen starkare bland kvinnor än bland män, bland högutbildade och bland dem som bor i ett höginkomsthushåll. Även när det gäller ålder finns en hög grad av stabilitet, även om betydelsen av ålder varierar beroende av om den subjektiva sociala sammanhållningen definieras i termer av upplevt utanförskap eller upplevd samhörighet. Medan yngre i högre grad upplever utanförskap känner de i högre grad samhörighet med människor som tillhör andra grupper än den egna.

När det gäller medieutvecklingen finns det teoretiska skäl att befara att den subjektiva sociala sammanhållningen påverkas negativt av en utveckling där mediekonsumtionen blir allt mer fragmentiserad, där den medierade politiska debatten och mediekonsumtionen blir mer polariserad och politiserad, där algoritmer ökar risken att människor hamnar i filterbubblor där de exponeras för information som går i linje med de egna verklighetsuppfattningarna och åsikterna, och där människors preferenser betyder allt mer för vilka medier och vilket medieinnehåll de tar del av (Pariser, 2011; Prior, 2007; Strömbäck m.fl., 2013; Sunstein 2007). Trots det visar resultaten för samtliga undersökta år att sambanden mellan människors medieanvändning och den subjektiva sociala sammanhållningen är svaga och att det är få samband som är signifikanta efter kontroll för olika sociodemografiska faktorer. Den slutsats som kan dras av detta är att det så här långt inte finns mycket som empiriskt stöder hypotesen att det finns samband mellan människors medieanvändning och den subjektiva sociala sammanhållningen. Åtminstone inte när det gäller användningen av traditionella nyhetsmedier. Möjligen hade resultaten sett annorlunda ut om användningen av olika så kallade alternativa medier också hade undersökts.

På kortare sikt finns det därför få skäl att larma och göra sig till, för att parafrasera titeln på årets SOM-bok. På längre sikt är frågan fortfarande öppen. I takt med att samhället blir allt mer heterogent och medielandskapen och medieanvändningen fortsätter att utvecklas i riktning mot ökad fragmentisering och polarisering finns det teoretiska skäl att befara att den sociala sammanhållningen kommer att försvagas. Även om den sociala sammanhållningen i stort är stark och stabil är det också ett problem att det finns de som varken känner att de är en del av eller behövs i samhället och som inte upplever någon samhörighet med dem som tillhör andra grupper än den egna. Det finns därför starka skäl att fortsätta studera hur den subjektiva sociala sammanhållningen utvecklas och vilka samband som finns mellan den subjektiva sociala sammanhållningen och människors medieanvändning.

Referenser

- Beck, Ulrich & Elisabeth Beck-Gernsheim (2002). *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Berggren, Henrik & Lars Trägårdh (2006). *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Beauvais, Caroline & Jane Jenson (2002). *Social Cohesion: Updating the State of Research*. Ottawa: Canadian Policy Research Networks.
- Bishop, Bill (2009). *The Big Sort. Why the Clustering of Like-Minded America is Tearing Us Apart*. New York: Mariner Books.
- Bollen, Kenneth A. & Rick H. Hoyle (1990). "Perceived Cohesion: A Conceptual and Empirical Examination", *Social Forces* 69(2): 479–504.
- Chan, Joseph, Ho-Pong To & Elaine Chan (2006). "Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework", *Social Indicators Research* 75(2): 273–302.
- Coburn, David (2000). "Income Inequality, Social Cohesion and the Health Status of Populations: The Role of Neo-Liberalism", *Social Science & Medicine* 51: 135–146.
- Colletta, Nat J., Teck Ghee Lim & Anita Kelles-Viitanen (red.) (2001). *Social Cohesion and Conflict Prevention in Asia. Managing Diversity Through Development*. Washington, DC: World Bank.
- Dragolov, Georgi, Zsófia Ignácz, Jan Lorenz, Jan Delhey & Klaus Boehnke (2013). *Social Cohesion Radar. Measuring Common Ground. An International Comparison of Social Cohesion*. Gütersloh: Berterlsmann Stiftung.
- Europeiska kommissionen (2010). *Poverty and Social Exclusion. Special Eurobarometer 321*. Bryssel: Europeiska kommissionen.
- Friedkin, Noah E. (2004). "Social Cohesion", *Annual Review of Sociology* 30: 409–425.
- Garrett, R. Kelly (2009). "Politically Motivated Reinforcement Seeking: Reframing the Selective Exposure Debate", *Journal of Communication* 59(4): 676–699.

- Green, Andy & Jan Germen Janmaat (2011). *Regimes of Social Cohesion. Societies and the Crisis of Globalization*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Holmberg, Sören & Bo Rothstein (2016). "Mellanmänsklig tillit bygger goda samhällen", i Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Solevid (red.), *Ekvilibrium*. Göteborg: SOM-institutet.
- Laurence, James & Lee Bentley (2006). "Does Ethnic Diversity Have a Negative Effect on Attitudes towards the Community? A Longitudinal Analysis of the Causal Claims within the Ethnic Diversity and Social Cohesion Debate", *European Sociological Review* 32: 54–67.
- Levy, Charlotta (2013). *Framtida utmaningar för sammanhållning och rättvisa*. DS 2013:3. Stockholm: Fritzes.
- Luskin, Richard C. (1990). "Explaining Political Sophistication", *Political Behavior*, 12: 331–361.
- McPherson, Miller, Lynn Smith-Lovin & James M. Cook (2001). "Birds of a Feather: Homophily in Social Networks", *Annual Review of Sociology* 27: 415–444.
- Pariser, Eli (2011). *The Filter Bubble. What the Internet is Hiding from You*. New York: Penguin.
- Prior, Markus (2007). *Post-Broadcast Democracy. How Media Choice Increases Inequality in Political Involvement and Polarizes Elections*. New York: Cambridge University Press.
- Putnam, Robert D. (2007). "E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture", *Scandinavian Political Studies* 30: 137–174.
- Simmel, Georg (1981). *Hur är samhället möjligt?* Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Stanley, Dick (2003). "What Do We Know about Social Cohesion: The Research Perspective of the Federal Government's Social Cohesion Research Network", *Canadian Journal of Sociology* 28: 5–17.
- Strömbäck, Jesper (2013). *Svenska framtidsutmaningar – slutrapport från regeringens Framtidskommission*. DS 2013:19. Stockholm: Fritzes.
- Strömbäck, Jesper (2015a). "Framtidens medielandskap, demokratin och den sociala sammanhållningen", i *Om Sverige i framtiden – en antologi om digitaliseringens möjligheter. Delbetänkande av Digitaliseringskommissionen*. SOU 2015:65. Stockholm: Fritzes.
- Strömbäck, Jesper (2015b). "Social sammanhållning och medieanvändning", i Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red.), *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet.
- Strömbäck, Jesper (2016). "Trots varningsklockor, inga tecken på försvagad social sammanhållning", i Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Solevid (red.), *Ekvilibrium*. Göteborg: SOM-institutet.
- Strömbäck, Jesper, Monika Djerf-Pierre & Adam Shehata (2013). "The Dynamics of Political Interest and News Media Consumption: A Longitudinal Perspective", *International Journal of Public Opinion Research*, 25(4): 414–435.

- Sunstein, Cass (2007). *Republic.com 2.0*. Princeton: Princeton University Press.
- Taber, Charles S. & Milton Lodge (2006). "Motivated Skepticism in the Evaluation of Political Beliefs", *American Journal of Political Science* 50: 755–769.
- Tajfel, Henri & John Turner (1979). "An Integrative Theory of Intergroup Conflict", i William G. Austin & Stephen Worchel (red.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey: Brooks/Cole Publishing.
- Van Aelst, Peter, Jesper Strömbäck, Toril Aalberg, Frank Esser, Claes de Vreese, Jörg Matthes, David Hopmann, Susana Salgado, Nicolas Hubé, Agnieszka Stepinska, Stylianos Papathanassopoulos, Rosa Bergansa, Guido Legnante, Carsten Reinemann, Tamir Sheafer & James Stanyer (2017). "Political Communication in a High-Choice Media Environment: A Challenge for Democracy?", *Annals of the International Communication Association* 41: 3–27.
- Wilkinson, Richard & Kate Pickett (2010). *The Spirit Level. Why Greater Equality Makes Societies Stronger*. New York: Bloomsbury Press.

